

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Капцової Тетяни Петрівни на тему: «Застосування інституту аналогії в господарському судочинстві» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Висновок підготовлено за результатами публічної презентації дисертації на тему «Застосування інституту аналогії в господарському судочинстві», виконаної здобувачем кафедри господарського та адміністративного права Капцової Тетяни Петрівни на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», що відбулася на засіданні Міжкафедрального наукового семінару юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 13 від 21 квітня 2025 р.).

Науковий рівень дисертації відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертація містить науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, а саме: нові та доопрацьовані існуючі науково-теоретичні положення щодо господарсько-правових засобів попередження і припинення контрафакції у сфері промислової власності, а також розроблені пропозиції з вдосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Актуальність теми та її зв'язок з науковою тематикою факультету.

Важливими якостями формування і функціонування будь-якої правової системи є її ефективність і цілісність, що здатні забезпечити фактичне досягнення поставлених перед нею цілей і завдань. Одним з важливих завдань держави є перетворення правової системи в цілісну взаємоузгоджену систему, що здатна реально і повно забезпечити пріоритет загальноновизнаних прав і свобод особистості, доступність правосуддя і можливість судового захисту, а також ефективність та прозорість відновлення порушених прав.

У чинному українському господарському законодавстві є численні прогалини та суперечності; окремі положення та навіть правові акти допускають різне тлумачення тих чи інших господарських відносин, що призводить до виникнення численних дефектів у правозастосовній діяльності, зловживань, порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання і громадян.

До цього слід додати об'єктивний динамізм господарського законодавства, прийняття законодавцем нових законів у зв'язку як з необхідністю урегулювання нових аспектів економічних відносин, так і процесом переговорів щодо вступу України до Європейського Союзу, що вимагає приведення українського законодавства у відповідність до *acquis* ЄС. Поряд з цим відбувається розширення сфери застосування норм міжнародних

договорів та рішень міжнародних інституцій в правозастосовній, зокрема судовій практиці. Позитивним аспектом сучасного періоду є забезпечення єдності судової практики та формування позицій Великою Палатою Верховного Суду, або Касаційним господарським судом у складі Верховного суду. Саме в цих випадках на допомогу суддям спрямовується весь потенціал правової системи, зокрема і такі класичні теоретичні конструкції як аналогія, розширене тлумачення та судовий прецедент набувають нового змістовного виміру та практичного застосування.

Військова агресія РФ проти України також призводить до змін в законодавстві та судовому правозастосуванні, оскільки господарські суди змушені працювати не тільки в нових умовах, а й стикаються з необхідністю розгляду значної кількості справ, що пов'язані з порушенням умов забезпечення і виконання господарських договорів, дезорганізацією господарської діяльності, залучення до господарської діяльності нових суб'єктів, необхідністю реагування на дисбаланси, що виникають в господарській діяльності внаслідок війни. І це все відбувається в умовах триваючої майже п'ятнадцять років судової реформи. За таких умов першочергового значення набуває здатність правової системи за допомогою наявних в ній інструментів адаптуватися до ситуацій, що вимагають оперативного вирішення правових конфліктів при виявленні прогалин у правовому регулюванні господарсько-правових відносин.

У правовій системі України такими інструментами є аналогія закону і аналогія права. Інститут аналогії покликаний забезпечити можливість прийняття рішення правозастосовними органами, зокрема господарськими судами, при наявності прогалин у праві та сприяти повноцінному виконанню правом своїх завдань і функцій. Сучасна динаміка економічного життя вимагає адаптації правових підходів до нових відносин, зокрема тих, що стосуються віртуальних активів, онлайн-платформ та штучного інтелекту. У цій ситуації юридична аналогія є важливим інструментом, що допомагає врівноважувати інновації з правовою стабільністю, заповнюючи прогалини в законодавстві. Крім того, у порядку аналогії застосовуються конституційні принципи і загальні засади права (законодавства), які виражають саму суть законодавства.

Проте склалася ситуація, за якої законодавче регулювання застосування аналогії закону та права господарськими судами і наукове осмислення цього правового феномена йдуть своїми шляхами і не узгоджуються. Це шкодить і законотворчості, і правозастосуванню, і науці. Тому є підстави для висновку про актуальність дослідження застосування господарськими судами аналогії в процесі здійснення судочинства.

Теоретична основа дослідження. Інститут аналогії був предметом спеціальних досліджень таких вітчизняних вчених-правників, як: Беяневич О.А., Довгерт А.С., Завальнюк С.В., Калашник О.М., Колотова О.В., Клім С.І., Кройтор В.А., Майданик Р.А., Матат Ю.І., Орзіх В.М., Печений О.П., Погребняк С.П., Смітюх А.В., Спасибо-Фатеева І.В., Харитонов Є.О.,

Харитоновна О.І., Шмаленя С.В. Втім, переважну частину цих досліджень виконано в рамках наук цивільного та цивільного процесуального права.

Дотичні до теми дослідження питання ефективності господарського права і господарського судочинства, суддівського розсуду, прецеденту досліджувалися в роботах: Бакалінської О.О., Бутирського А.А., Вінник О.М., Дерев'янка Б.В., Дорошенко Л.М., Захарченка А.М., Знаменського Г.Л., Коваль І.Ф., Малишева Б.В., Пількова К.М., Подцерковного О.П., Притики Д.М., Стаднік І.В., Степанової Т.В., Резнікової В.В., Щербини В.С. та ін.

Використовувалися також роботи зарубіжних дослідників, як-от: Барак А., Кросс Р., Регельсбергер Ф., Циппеліус Р., Brewer S., Golding M. P., Naage J., Hunter D., Levi E., MacCormick D.N., Schauer F., Spelman B. та ін.

Водночас у вищенаведених наукових роботах, положення та висновки яких враховувалися в даному дослідженні, особливості застосування аналогії в господарському судочинстві не були предметом окремого опрацювання.

Наведене вказує на актуальність та доцільність подальших наукових досліджень відносин, які складаються в процесі розв'язання господарських спорів судами України, чим і обумовлено вибір теми.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса у межах теми «Правові засади господарсько-правового та адміністративно-правового забезпечення повоєнного відновлення та розвитку України» (ДР № 0124U004597), де автором проведено дослідження застосування аналогії в господарському судочинстві.

Новизна дисертаційного дослідження. У дисертації вперше у вітчизняній науці господарського права запропоновано науково-теоретичне обґрунтування передумов, умов та меж застосування інституту аналогії в господарському судочинстві.

Наукова новизна одержаних у дисертації результатів конкретизується в наступних основних положеннях, висновках та пропозиціях, а саме:

Вперше:

виокремлено рівні розуміння аналогії залежно від сфери її застосування: (1) аналогія як компонент інтелекту; (2) аналогія як особливість юридичного мислення загалом; (3) аналогія як тип міркування у правовій системі загального права; (4) аналогія як інститут континентальної правової системи, та визначено ключові характеристики аналогії на кожному з рівнів;

визначено і систематизовано спільні та відмінні риси аналогії у системі загального права та континентальній правовій системі. Спільними рисами аналогії є такі: вона забезпечує можливість вирішення спорів за відсутності правила, що безпосередньо стосується спору; використовується для урегулювання ситуацій, пов'язаних з виникненням нерегульованих суспільних відносин; заснована на керівному принципі «подібні ситуації – подібні результати» («ubi eadem est ratio, ibi idem ius»); спрямована на однакове вирішення не справи в цілому, а певного питання права, яке є істотним для винесення рішення по суті. До відмінних рис належать: *основне призначення* (у загальному праві аналогія найчастіше використовується для

поширення існуючих прецедентів на нові ситуації з подібними фактами, у континентальному – для заповнення прогалін у законодавстві); *сфера дії за колом випадків* (у загальному праві аналогія може включати виведення правила з певної справи, яке потім застосовується до необмеженої кількості подібних справ, у континентальному – аналогія завжди поширюється тільки на окремий випадок); *методологія застосування* (у загальному праві міркування за аналогією зазвичай включає детальне порівняння фактів і юридичних принципів з попередніх справ, у континентальному – головна увага приділяється пошуку основних засад законів); *регламентованість застосування* (у загальному праві судді мають більше свободи у застосуванні аналогії, у континентальному – існують строгі умови застосування аналогії та заборони її застосування у визначених сферах); *умови застосування* (у загальному праві аналогія можлива, якщо вдається знайти відповідний прецедент, у континентальному – у разі відсутності правових норм, які регулюють подібні відносини, можуть бути застосовані принципи права); *структура аналогії* (у загальному праві види аналогії не виділяють, у континентальному – виділяють аналогію закону та аналогію права);

розмежовано правову природу та правові наслідки застосування аналогії судами та іншими суб'єктами: (а) застосування аналогії судами є здійсненням правосуддя, тимчасом як для інших суб'єктів це – звичайне правозастосування; (б) судові рішення, засноване на аналогії, має статус офіційного тлумачення закону, на відміну від рішень, прийнятих на основі аналогії іншими суб'єктами; (в) у разі, якщо застосування аналогії покладене в основу правової позиції Верховного Суду, така правова позиція є обов'язковою для врахування судами при вирішенні наступних подібних справ, доки Верховний Суд не відступить від своєї правової позиції у порядку, визначеному статтею 302 ГПК, тимчасом як застосування аналогії іншими суб'єктами не зв'язує третіх осіб;

запропоновано використовувати раціональну модель застосування аналогії, згідно з якою правило слід застосовувати до справи, якщо, і тільки якщо, підстави застосування переважають підстави незастосування. Тобто, замість простої констатації подібності або відсутності подібності правовідносин, слід визначити конкретні аргументи «за» і «проти» встановлення подібності, і провести зважування таких аргументів.

Удосконалено:

класифікацію правових прогалін шляхом виділення видів прогалін за низкою критеріїв: *залежно від причин виникнення* (об'єктивні чи суб'єктивні причини) – первинні та похідні прогаліни; *залежно від способу виявлення* – прогаліни формулювання та оціночні прогаліни; *залежно від суттєвості правових наслідків* – звичайні законодавчі прогаліни (лакуни), та законодавчі упушення. Систематизовано відмінності між звичайною прогалиною (лакуною) та законодавчим упушенням: *звичайна прогалина*: стосується ситуації, коли немає конкретної правової норми, застосовної до питання або випадку; виникає через недогляд законодавця, або новизну питання, але ніколи не охоплюється наміром законодавця (не є навмисною); може бути

подолана шляхом застосування аналогії, шляхом тлумачення або субсидіарного застосування правових норм; *законодавче упуцнення*: має місце, коли законодавець не приймає необхідний закон або не урегульовує певний аспект, що порушує конституційні норми, принципи, гарантії, права і свободи людини; може бути ненавмисним (недогляд або помилка в законотворчому процесі) або навмисним (свідоме рішення не приймати закони з певного питання); вимагає законодавчого втручання – тимчасове подолання шляхом застосування аналогії не є достатнім;

розмежування прецеденту в системі загального права та юридичної аналогії в континентальному праві шляхом встановлення таких відмінностей: (1) судовий прецедент має нормативний характер, може і повинен застосовуватись необмежену кількість разів до невизначеного кола осіб і ситуацій протягом необмеженого проміжку часу; (2) право створювати судові прецеденти надається тільки судам вищих інстанцій (інстанційний критерій); (3) судовий прецедент повинен бути оприлюднений в офіційному виданні. Тимчасом застосування аналогії не має нормативного характеру, до аналогії може звертатися суд будь-якої інстанції, вимог щодо офіційного опублікування відповідних судових рішень немає;

визначення співвідношення між аналогією та суддівським розсудом шляхом встановлення їх відмінностей: *аналогія*: може застосовуватися як судом, так і іншими суб'єктами правозастосування; застосовується виключно за наявності прогалини у праві з метою її подолання; передбачає застосування правових норм, що регулюють подібні, але не тотожні правовідносини (аналогія закону), або правових принципів (аналогія права); це логічний, структурований метод поширення існуючих правових норм або принципів на нові ситуації, передбачає умовивід аналогії (аналогія закону) або умовивід силогізму (аналогія права), підпорядковується строгим умовам щодо допустимості застосування; головною метою є забезпечення правової визначеності (подібні справи повинні вирішуватися подібним чином); *суддівський розсуд*: застосовується виключно судом; наявність прогалини у праві не є обов'язковою умовою застосування; стосується свободи суддів приймати рішення в тих сферах, де закон дозволяє вибирати між різними правовими рішеннями чи тлумаченнями; дозволяє суддям приймати рішення на основі унікальних обставин справи, але є більш гнучким і суб'єктивним, ніж міркування за аналогією; перелік вимог допустимості застосування відсутній; головною метою є пошук справедливого рішення, однак може призводити до меншої правової визначеності, оскільки результат більшою мірою залежатиме від тлумачення окремого судді та унікальних обставин справи.

Набули подальшого розвитку:

визначення ролі аналогії у забезпеченні ефективності господарського судочинства шляхом виділення основних аспектів впливу аналогії на таку ефективність: *послідовність і передбачуваність* (вирішення подібних справ на подібних засадах зменшує невизначеність); *оптимізація ресурсів* (спрощується і пришвидшується прийняття рішень у справах, вивільняється

ресурс для вирішення більш складних або новітніх справ); *справедливість і рівність* (вирішення подібних справ подібним чином сприяє справедливості і рівності перед законом, зменшує ймовірність довільного вирішення судових справ, посилюючи довіру до судової системи); *якість судових рішень* (судові рішення засновуються на міцних правових засадах, що сприяє зниженню рівня їх оскаржень); *адаптивність права* (правова система залишається релевантною та реагує на зміни в суспільних відносинах без потреби негайного оновлення законодавства);

аргументація щодо недоцільності визнання можливості усунення (а не тільки подолання) прогалин судом, оскільки: а) практика навіть Верховного Суду не є послідовною; б) вирішення судом конкретної справи за аналогією не завжди усуває необхідність виправлення недоліків правового регулювання законодавцем;

визначення системи правових принципів, які мають головне значення для застосування аналогії права: (I) загальноправовий принцип верховенства права, і передусім така його складова, як принцип правової визначеності; (II) принципи господарського права як галузеві принципи: принцип забезпечення захисту всіх суб'єктів господарювання та соціальної спрямованості економіки (ст. 13 Конституції); принцип економічної багатоманітності (ст. 15 Конституції); принцип захисту конкуренції у господарській діяльності (ст. 42 Конституції); принцип підтримки національного товаровиробника з урахуванням міжнародно-правових зобов'язань України; принцип недопущення господарських зв'язків з державою-агресором (державою-окупантом); (III) загальні засади цивільного законодавства, визначені статтею 3 ЦК України, передусім справедливість, добросовісність і розумність;

характеристика зворотного зв'язку між принципом розумності і аналогією: застосовуючи аналогію, суди справляють вплив на розвиток і уточнення стандарту розумності, що проявляється, зокрема, в таких аспектах: коли юридичні проблеми виникають у нових сферах, як-от онлайн-платформи чи штучний інтелект, суди використовують аналогію, щоб розширити концепцію розумності; розумність за своєю суттю є гнучким стандартом, але аналогія допомагає підтримувати послідовність правових підходів; розумність залежить від контексту, а аналогія забезпечує гнучкість, необхідну для тлумачення стандарту в різних ситуаціях, одночасно забезпечуючи об'єктивність правових рішень.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в роботі обґрунтовано положення щодо вирішення теоретичних і практичних проблем господарсько-правові засоби попередження і припинення контрафакції у сфері промислової власності з розробкою конкретних напрямів удосконалення нормативно-правового регулювання відносин у цій сфері.

Серед нових результатів можна виокремити такі найбільш істотні:

доопрацювання правової характеристики контрафактного товару у сфері промислової власності через з'ясування його ознак і визначення;

уточнення поняття контрафакції у сфері промислової власності, здійснення класифікації видів контрафактних дій;

визначення напрямів удосконалення законодавчої основи попередження і припинення контрафакції в сфері промислової власності;

уточнення, конкретизація видів та порядку застосування господарсько-правових засобів попередження та припинення контрафакції у сфері промислової власності;

доопрацювання видів і порядку застосування заходів щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України;

доопрацювання особливостей застосування господарсько-правової відповідальності за контрафакцію у сфері промислової власності.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній діяльності, у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Господарське право», «Господарське процесуальне право», при підготовці підручників, навчальних посібників, у законотворчій та правозастосовній діяльності.

Наведені в дисертаційній роботі узагальнення та рекомендації можуть бути корисними у практичній діяльності. Окремі положення результатів дослідження рекомендовано до використання в правозастосовній діяльності судьями Господарського суду Харківської області (Додаток А), а також впровадженні в навчальний процес Донецького національного університету імені Василя Стуса (Додаток Б).

Певні результати дослідження презентовано та обговорено на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правове забезпечення ринкових відносин в умовах громадянського суспільства» К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2021; Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22-23 грудня 2023 року. Львів-Торунь: 2023; Становлення і розвиток правової держави: проблеми теорії і практики матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 21 грудня 2023 року.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертаційній роботі. Дисертаційну роботу виконано з використанням загальнонаукових методів пізнання та спеціальних методів юридичної науки.

Для досягнення мети та виконання завдань дослідження використовувались загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Зокрема, застосування діалектичного методу дало змогу дослідити роль аналогії як інструменту віднайдення балансу між сприянням інноваціям та забезпеченням правової визначеності при здійсненні правосуддя господарськими судами (підрозділ 1.1), визначити відмінності аналогії та суддівського розсуду (підрозділ 2.3). Системно-структурний метод дозволив дослідити сутність аналогії на різних рівнях (підрозділ 1.1), провести класифікацію правових прогалів (підрозділ 1.2), визначити систему правових принципів, які мають головне значення для застосування аналогії права

(підрозділ 2.2). За допомогою формально-логічного методу аналогії було відмежовано від суміжних правових явищ – розширювального тлумачення правових норм, субсидіарного застосування правових норм, застосування відсильних норм та прецеденту (підрозділ 1.4.), обґрунтовано раціональну модель застосування аналогії (підрозділ 2.1). Порівняльно-правовий метод дав змогу визначити спільні та відмінні риси аналогії у системі загального та континентального права (підрозділ 1.1), відмінні риси прецеденту та практики ЄСПЛ і Суду ЄС (підрозділ 1.4). Метод аналізу використано при дослідженні практики застосування аналогії господарськими судами за окремими категоріями справ (підрозділ 1.3, 2.1), метод синтезу – при узагальненні практики господарських судів щодо застосування принципів добросовісності, справедливості, розумності (підрозділ 2.2). Метод прогнозування дав змогу виявити недоліки чинного господарського та господарського процесуального законодавства в контексті правового регулювання даного правового інституту та виявити шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання (підрозділи 2.1., 2.3., 2.4). У процесі дослідження використовувалися також інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Список праць, опублікованих за темою дисертації

За темою дисертаційного дослідження опубліковано 5 наукових статей у фахових наукових виданнях України, а також 3 тез доповідей на науково-практичних конференціях та інших наукових заходах, а саме:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Капцова Т.П. Прогалина в праві як передумова застосування юридичної аналогії. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С.90-98. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.15>

URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/16.pdf>

2. Bakalinska O., Honcharenko O., Kaptsova T., Babadzhanian H. Advocacy of competition in the world and Ukraine: comparative characteristics. *AJEE* 2022. № 4. (16). DOI <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-n000428>

URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1666107248.pdf

3. Капцова Т.П. Теоретичні засади застосування аналогії в господарському праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №12. С. 144-146. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/34>

URL: http://lsej.org.ua/12_2023/34.pdf

4. Капцова Т.П. Застосування суддівського розсуду у разі застосування аналогії в господарському судочинстві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2023. № 6. С. 9-14. DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-6-2>

URL: <https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/405/370>

5. Капцова Т.П. Співвідношення інституту аналогії з суміжними способами подолання прогалин в господарському судочинстві. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 129-135. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.19>

6. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/6_2023/19.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Капцова Т.П. Аналогія закону та аналогія права в господарських правовідносинах. Правове забезпечення ринкових відносин в умовах громадянського суспільства: збірник наукових праць. Випуск 4. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2021. С. 176-184.

2. Капцова Т.П. Особливості застосування аналогії в господарському судочинстві. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 22-23 грудня 2023 року. Львів-Торунь: 2023. С. 123-126.

3. Капцова Т.П. Застосування аналогії права в господарському судочинстві – шлях до забезпечення правової визначеності. Становлення і розвиток правової держави: проблеми теорії і практики матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, м. Миколаїв, 21 грудня 2023 року. Львів-Торунь: 2023. С. 24-28.

Науковий рівень дисертації відповідає вимогам п.13 Порядку присудження ступеня доктора філософії – всі зроблені у дисертації наукові результати, які виносяться на захист, одержані особисто здобувачем. Дисертаційна робота є самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею.

Дисертація Капцової Тетяна Петрівна на тему «**Застосування інституту аналогії в господарському судочинстві**» за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та практичним значенням здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам п. п. 6, 7, 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та може бути представлена до публічного захисту на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Головуючий на засіданні:

Декан юридичного факультету
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

доктор юридичних наук, професор

 Ірина КОВАЛЬ

